

BENDRADARBIŲ PRISIMINIMAI APIE KAZĮ ULVYDĄ

KLEMENTINA VOSYLYTĖ

KAZĮ ULVYDĄ PRISIMENU KAIP AUTORITETINGĄ IR SPALVINGĄ ASMENYBĘ

Mano studijų Vilniaus universitete metais (1955–1960) Kazys Ulvydas mums, lituanistams, dėstė sintaksę. Jis iš kitų dėstytojų išsiskyrė gražiu stotu ir aiškia dikcija, tad jo paskaitų klausėme ištempę ausis. Akis į akį su juo teko susidurti sintaksės egzamino metu. Kiekvienam reikėjo atsakyti į du sintaksės teorijos klausimus ir išnagrinėti sintaksiniu atžvilgiu po vieną sudėtinį sakinį. Klausimai nebuvo sudėtingi, tad egzaminą išlaikiau labai gerai. Ulvydas tuomet dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute Žodynų skyriaus vadovu, užtat mus egzaminavo po darbo. Gerai prisimenu, kad iš šio pavasario sesijos egzamino grįžome jau temstant.

Žodynų skyriuje pradėjau dirbti nuo 1963 metų. Skyriui tuomet vadovavo visų gerbiamas ir mėgstamas Jonas Kruopas. 1975 metų spalio 17 d. jam netikėtai mirus, mums vadovauti buvo paskirtas Kazys Ulvydas, 1955–1960 metais jau vadovavęs Žodynų skyriui. Taigi vadovavimas buvo perduotas į patikimas rankas, o mes ir toliau ramiai dirbome kiekvienas savo darbą. 1976 metais aš jau baigiau rašyti Žodyno tekstus ir pradėjau juos redaguoti. Jei redaguojant kildavo kokių nors klausimų ir kreipdavomės į vadovą, jis išsamiai į juos atsakydavo, paaiškindavo ar patardavo. Nepamenu, kad vadovas būtų kada nors pakėlęs balsą ar piktai kurį nors išbaręs. Ne kartą jis mus, žodynininkus, yra palaikęs ar užtaręs.

Metų pabaigoje Instituto svarbesnių leidinių autoriams būdavo skiriamos piniginės premijos. Vieną kartą sužinojome, kad premijos žodynininkams numatytos skirti gerokai mažesnės nei literatams. Mes tuo pasipiktinome, tad visi pritarėme vienai autoritetingiausių leksikografių Sofijai Kėzytei, pasiūliusiai premijų atsisakyti. Apie tai informavome mūsų vadovą. Jis neprieštaravo, tik apie tai liepė pranešti direkcijai. Kadangi neatsirado savanorių, tad tai padaryti aš sutikau. Premijų dydis buvo svarstomas iš naujo ir pakoreguotas: kiek sumažintos literatų premijos, o žodynininkų šiek tiek padidintos.

Kartą per Instituto darbuotojų visuotinį susirinkimą kažkuris iš literatų pareiškė, kad žodynininkų darbas dėlėti korteles yra lengvas ir vargu ar laikytinas moksliniu. Matyt, tai buvo po minėto premijų perskirstymo. Ulvydas trumpai drūtai atkirto, kad literatų darbų po kelių dešimtmečių tikriausiai niekas nebeskaitys, o Žodynu žmonės naudosis šimtmečiais.

Dar vienas atvejis, kai vadovas užtarė žodynininkus. Vieną kartą kažkas iš direkcijos pamatė, kad iš mūsų skyriaus būreliu išėjo darbuotojai anksčiau, negu turėtų. Apie tai buvo pranešta Ulvydui. Jis paaiškino, kad skyriuje buvęs pasitarimas, užtrukęs pietų metu, tad išleidęs darbuotojus anksčiau. O to pasitarimo net nebuvo.

Kazys Ulvydas net dvidešimt septynerius metus vedė radijo laidas „Taisyklingai kalbėkime ir rašykime“, tad jo pavardę žinojo bemaž visa Lietuva. Tuo įsitikindavome ekspedicijų ar išvykų Žodynui žodžių rinkti iš tarmių metu. Kai prisistatydavome, kad esame iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, dažnas iškart išstardavo Ulvydo pavardę. Turbūt dėl jo žinomumo pasitaikydavo ir netikėtumų. Ulvydas yra pasakojęs, kad vieną kartą į jų namus atvykusi moteriškė ir paprašiusi padėti jos dukrai įstoti į Universitetą. Už pagalbą pasiūliusi auksinį pinigą. Jis tai moteriškei atsakęs, kad jeigu ir norėtų, niekuo padėti negalėtų, bet mielai pažiūrėtų į tą monetą, nes auksinio pinigą savo akimis niekada nematęs.

Įsiminė Antanės Kučinskaitės pasakojimas, liudijantis, kas Ulvydas tesėdavo duotą žodį. Tuomet, kai jis rašė disertaciją (apgynė 1955 metais), Žodynų skyriaus darbuotojos Antanė Kučinskaitė ir Bronė Zlatkutė gyveno su Ulvydų šeima viename bute. Kartą Ulvydas paprašęs Kučinskaitę nupirkti jam cigarečių, nes pats labai užsiėmęs. Kučinskaitė pažadėjusi jį nupirkti, jei jis duotų žodį mesti rūkyti. Ulvydas atsakęs, kad kai tik baigsias rašyti disertaciją, tikrai mesias. Jis iš tikrųjų tesėjęs žodį – metęs rūkyti.

Be abejonės, didžiulį autoritetą ir pagarbą Kazys Ulvydas pelnė mokslinė, redakcinė, organizacinė ir kita veikla. Jis yra vadovavęs net trims Lietuvių kalbos ir literatūros instituto skyriams, buvo *Lietuvių kalbos žodyno* devynių tomų ir *Lietuvių kalbos gramatikos* trijų tomų vyr. redaktorius, trisdešimt metų *Kalbos kultūros* atsakingasis redaktorius, trijų *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidimų ir kitų leidinių redakcinių kolegijų (komisijų) narys, Instituto mokslinės tarybos narys, Lietuvos Mokslų Akademijos narys korespondentas. Tai tik svarbesni Ulvydo darbai ir pareigos. Užimamos aukštos pareigos jo būdo savybių nepaveikė. Jis visada buvo geraširdiškas, atviras ir nuoširdus. Mano atmintyje jis išliko kaip autoritetinga, įdomi, savita ir spalvinga asmenybė.

Gauta 2020 11 24

GERTRŪDA SAVIČIŪTĖ-NAKTINIENĖ

APIE KAZĮ ULVYDĄ

Pirmoji pažintis su Kaziu Ulvydu – per radiją. Buvau tolimo Suvainišio miestelio aštuonmetės mokyklos moksleivė. Stiprus, įtaigus Ulvydo balsas, neįprastas turinys, raiškios intonacijos skyrėsi nuo kitų kalbėtojų, versdavo suklusti. Po daugelio metų viena vilnietė draugė, kalbėdama apie išpūdingąsias radijo valandėles „Taisyklingai kalbėkime ir rašykime“, manęs atsargiai paklausė: „Turbūt su Ulvydu labai sunku dirbti?“

1977 m. baigusios Vilniaus universiteto Filologijos fakultetą kartu su bendrakurse Ritute Šepetyte-Petrokiene pagal paskyrimą atėjome dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Žodynų skyrių.

Rinkdamasis būsimus darbuotojus Žodynų skyriaus vadovas Kazys Ulvydas rėmėsi ne vien absolventų paskyrimų sąrašu. Kaip vėliau sužinojome, jis papildomai klausinėjosi dar ir ne vieno dėstytojo. Buvau pakviesta pokalbio. Domėjosi, iš kur esu kilusi, kokias mokyklas lankiau, apie tėvus, gimtojo krašto tarmę, mano pavardės ir vardo kilmę. Paprašė papasakoti apie Kazimiero Būgos darbus ir pasakyti, koks jo veikalas, mano nuomone, yra pats svarbiausias. Buvau ir dabar esu tikra, kad svarbiausi yra du *Lietuvių kalbos žodyno* sąsiuviniai, nebaigti, bet savo turiniu ir esme tokie platūs, kad padėjo pamatus daugelio dešimtmečių kolektyviniams darbams. Teko apibrėžti vieną kitą kalbos dalį, atpažinti jas sakiniuose, pasakyti pavyzdžių, kuriuose tas pats žodis būtųrieveiksmis ar prielinksnis. „Jūs šalto kraujo, neišsigandot, neapsiverkėt“ – tokia buvo išvada. Kalbėjo apie tai, kad nepriimta pirmais darbo

metais stoti į aspirantūrą (dabar – doktorantūrą), pirmenybė teikiama jau padirbėjusiems kolegoms. Nesupratau, kodėl apie tai buvo kalbama, nes tokių minčių neturėjau.

Mus priėmė dirbti, kaip tada buvo įprasta, vyr. laborantėmis. Pradėjome nuo žodyno tekstų rengimo spaudai – rankraštinių korektūrų skaitymo. Tokius pagalbinius darbus, kaip LKŽ tekstų spausdinimas mašinėle, korektūra, kartotekos kaupimas, Ulvydas labai vertino, laikė svarbia ir gerbtina veikla. Ypač pagarbiai elgėsi su vyr. laborante Elena Ažusieniene, jai buvo skirta prižiūrėti ir tvarkyti LKŽ kartoteką, bendrauti su žodžių rinkėjais, vesti duomenų apskaitą. Kartotekai pateikiamų kalbos duomenų kokybę paprastai vertindavo kas nors iš mokslininkų, vėliau buvo sudaroma duomenų priėmimo komisija.

Lietuvoje aspirantūros vietų būdavo per mažai. Tačiau stoti į Mokslų akademijos Kalbotyros instituto aspirantūrą Maskvoje tais metais niekas iš žodynininkų negalėjo ar nenorėjo. Vieta buvo tikslinė, o tai reiškia, kad reikės grįžti į siuntusią įstaigą ir atidirbti. Buvau raginama skyriaus vadovo ir kolegų rašyti stojamąjį referatą ir vykti laikyti egzaminų. Ten aspirantūrą jau buvo baigęs Kazys Garšva, studijavo Regina Bagvilaitė, Stasė Krinickaitė, Nijolė Sisaitė, Skirmantas Valentas. Aspirantūros vietas Maskvoje ir Leningrade, pasirodo, išrūpino Ulvydas. Jis pasakojo, kaip tai buvo sunku, sudėtinga, prireikė didelių pastangų, užėmė daugybę laiko. Stengdavosi palaikyti ryšius su aspirantais, manęs prašydavo paskambinti jam iš Maskvos, trumpam parvažiavus į Vilnių – užėiti. Esu gavusi jo laišką, kuriame kvietė mane grįžti dirbti į Žodynų skyrių, neieškoti darbo niekur kitur. Jis labai skausmingai išgyvendavo, kai jo rūpestingai atrinkti, rengti ir puoselėti specialistai patekdavo į kitą darbo grupę, įsidarbindavo kitose įstaigose, pasirinkdavo dėstytojo ar kitą veiklą. Kai po aspirantūros jau vėl dirbau Institute, Ulvydas ne kartą kvietėsi mane į savo kabinetą, teiraudavosi, kaip sekasi baigiamieji disertacijos darbai, labai rūpinosi, kaip įsitraukiu į Žodynų skyriaus veiklą, pratinuosi prie leksikografinių darbų. Konsultuojama patyrusios

žodynininkės Irenos Ermanytės mokiausi rašyti LKŽ tekstus, skaičiau begalybę spaustuvės korektūrų ir kt. Ulvydas pasakodavo ir apie sudėtingesnius LKŽ bei *Kalbos kultūros* leidinio redagavimo atvejus. Vėliau supratau, kiek daug naudos man davė tie pokalbiai.

Leksikografai buvo labai spaudžiami vis spartinti ir spartinti LKŽ rengimą, vis su mažesniais intervalais leisti žodyno tomus. Mes, žodynininkai, žinome, koks sudėtingas, smulkmenišką, įvairiapusio pasirengimo ir daug laiko reikalaujantis yra žodynų rengimas. Tačiau tai suprantama ne visiems. Suderinti leksikografinio darbo planus ir darbuotojų kvalifikacijų palaikymą bei kėlimą buvo ir yra sudėtinga. Prieš patvirtinant darbo planus, prieš juos apsvarstant susirinkimuose Ulvydas individualiai pasikalbėdavo su kiekvienu darbuotoju, visus išklausydavo. Nereikalaudavo būtinai rašyti didelės apimties teorinių darbų, tikdavo ir trumpesni straipsniai, ypač *Kalbos kultūrai*. Man patardavo straipsnių tematiką rinktis kuo artimesnę žodynui.

Kartą gyvenimo aplinkybės taip sutapo, kad net keturios žodynininkės susirengėme dekretinių atostogų (dabar – motinystės atostogos). Suprantama, kad skyriaus vadovui tai sukėlė didelių rūpesčių, kilo daug kalbų. Apie skyriaus aktualijas kolegė Klementina Vosylytė išleido linksmą sienlaikraštį, kuriame buvo ir maždaug toks pašmaikštavimas: „Romą išgelbėjo žąsys, o Žodynų skyrių – moterys. Bet jos gali jį ir sužlugdyti.“ Nors situacija skyriui buvo nelengva, vadovas buvo susirūpinęs, bet nepriekaištavo ir nepalankumo nerodė. Vieną dieną įėjęs į darbo kambarį ėmė manęs atsiprašinėti, atėjęs po kiek laiko vėl atsiprašinėjo. Nei aš, nei bendradarbiai priežasčių nesupratome. Išsiaiškinti apsiėmė Jonas Paulauskas. Pasirodo, prieš kelias dienas pasidomėjau dėl artėjančio atestacijos termino. Už šiuos reikalus atsakinga mokslinė sekretorė Adelė Seselskytė nusprendė dėl visa ko pakalbėti su mūsų skyriaus vadovu, mat buvo pasikeitusi tvarka, priimtas nutarimas nėščiųjų atestacijas

atidėti. Štai dėl ko Ulvydas atsiprašinėjo, nors visai nebuvo kaltas, jokio skyriaus posėdžio dėl atestacijos tuo metu jis nė neketino organizuoti ir tuo domėtis manęs neskatino. Kitas atsitikimas buvo liūdnas. Mirė mano vyro motina. Pasiskambinusi skyriaus vadovui ir atsiprašiusi porai dienų, aš su šeima išvažiavau į laidotuves. Grįžusi radau sunerimusius bendradarbius. Jie pasakojo girdėję garsiąją Ulvydo frazę: „Vyro motina, vyras tegu ir laidoja“, esą, nėra ko taip toli važinėti ir gaišti laiką. Vis dėlto man pačiai Ulvydas nepriekaištavo, pareiškė užuojautą, pasiteiravo apie mirusiąją, jos artimuosius, apie laidotuves. Šios istorijos potekstė štai kokia: laidotuvės vyko Kūčių dieną, aš grįžau į Vilnių Kalėdų pirmos dienos pavakare ir į darbą atėjau dar kitą dieną. Tais laikais neateiti į darbą dienomis, sutampančiomis su religinėmis šventėmis, buvo rizikingas dalykas, galėjo sukelti įtarimų. Rūpestingas skyriaus vadovas saugojo ir gynė bendradarbius dar ir nuo tokių bei panašių pavojų.

Iš pažiūros rūstų Žodynų skyriaus vadovą Kazį Ulvydą prisimenu su dėkingumu. Jis visada mūru stojo už lietuvių kalbą, už žodyną ir žodynininkus, už kiekvieną ir už visus kartu.

Gauta 2020 12 29

NIJOLĖS SLIŽIENĖS PRISIMINIMAI APIE KAZĮ ULVYDĄ

Su Kaziu Ulvydu susipažinau, kai Vilniaus universitete studijavau lietuvių filologiją, Ulvydas mano kursui dėstė sintaksę. Kaip dėstytojas jis studentams patiko, toks išvaizdus, gražus vyras, simpatiškas, ir jo paskaitos buvo įdomios. Jis įsižiūrėdavo gabesnius studentus, prašydavo, kad juos paskirtų dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, taip į Institutą atėjo Vitas Labutis, Elena Valiulytė, Albertas Ružė, Irena Jašinskaitė. Mane dirbti į Institutą Ulvydas pakvietė pats paskambinęs, kai baigusi Universitetą kelis mėnesius dirbau vienos ministerijos bibliotekoje. Tai aš atėjau į Institutą tikrai jo rūpesčiu. Kai gyniau mokslų kandidato disertaciją, jis jau Universitete nebedėstė, nes darbo Institute turėjo užtektinai.

Ulvydas buvo Žodynų skyriaus vadovas, o Žodynų skyriuje buvo sudaryta Gramatikos grupė. Gramatikos grupei priklausė Adelė Valeckienė ir Vytautas Ambrazas. Tiesa, dar buvo Valerija Vaitkevičiūtė, vėliau ji su triukšmu išėjo iš Instituto. Paskui Gramatikos grupė virto skyriumi, jam vadovauti ėmėsi Ulvydas, o Žodynų skyrių vadovauti paliko Jonui Kruopui.

Gramatikos grupės stuburas buvo pats Ulvydas, Ambrazas ir Valeckienė. Paskui atėjom mes, absolventai, be praktikos, o šitie jau buvo šiek tiek padirbėję. Ulvydas visą laiką rūpinosi suburti gabesnius darbuotojus gramatikai rašyti, kai kuriuos autorius kvietė iš Universiteto: Vincas Urbutis parašė darybos skyrių, Vytautas Mažiulis rašė apie skaitvardį. Ulvydui vadovaujant buvo parašyta tritomė *Lietuvių kalbos gramatika*. Trys dideli tomai, daug metų rašėm. Kai išleido gramatiką, Ulvydas vėl grįžo vadovauti Žodynų skyriui, o Gramatikos skyriui vadovavo Aleksandras Vanagas, vėliau dar trumpai Algirdas Sabaliauskas, paskui ėmėsi vadovauti Vytautas Ambrazas.

Ulvydas buvo mano disertacijos vadovas, bet jo vadovavimas buvo savotiškas, atrodo, kad buvo mažai skaitęs mano disertaciją, turbūt neturėjo laiko, nes tritomę gramatiką redagavo iš peties. Daug laiko sugaišdavo, kviesdavo autorius pas save į kabinetą, aiškino, kas negerai parašyta, jeigu kam pavykdavo, įrodydavo, kad ten gerai, o jeigu nepavykdavo, turėjo pataisyti. Ulvydas labai daug širdies atidavė tritomės gramatikos redagavimui. Buvo daug darbinės medžiagos, užtat ji tokia didelė ir išėjo. Kalbos dalių aprašai buvo papildyti gausia tarmine medžiaga.

Jei reikėdavo, Ulvydas ir toną pakeldavo, gramatika jam buvo šventas dalykas. Buvo planai: kiekvienais metais buvo užplanuojama, ką darbuotojas turi parašyti. Metų gale mes jau turėdavom turėti parašyta, kas buvo užplanuota. Gramatikos skyriuje visi turėjo daug darbų, tokia buvo tvarka Institute.

Pirmiausia parašytus gramatikos tekstus redaguodavo vyresnieji – Ambrazas ir Valeckienė. Jie redaguodavo pirmieji, jei kas lengvai taisoma, jie ištaisydavo, o paskui tie darbai eidavo į Ulvydo rankas. Ir jau tada taisydavo Ulvydas – visuomet raudonu rašalu, tai tekstai būdavo gana paraudonavę. Ir kalbą pataisydavo, ir dalykiškai taisydavo, būdavo redaguojama labai atidžiai. Būdavo, kad teisingų pastabų padarydavo, kad kas nors ne taip parašyta, tada sutikdavau ir išeidavau iš kambario. Bet jeigu matydavau, kad teisybė lyg ir mano pusėje, palaukdavau, kol Ulvydas išsisemdavo sakydamas pastabas, paskui jau nebe taip energingai kalbėdavo, tai pamažu pradėdavau, o gal ten vis dėlto galima ir kitaip vertinti. Nesakydavau, kad čia mano teisybė. Sukeldavau jam abejonę ir jis pats pradėdavo abejoti, o gal tikrai taip, ir galų gale susitariam, kad mano buvo gerai parašyta ir nereikia nieko taisyti. Jis labai smulkmeniškai taisydavo, dėl kiekvienos pastraipėlės galėjo iškviešti į kabinetą ir aiškintis, kodėl ten taip parašei, o jam atrodo, kad geriau kitaip. Buvo labai rūpestingas, gal truputį pedantiškas. Bet apskritai, man atrodo, redaguojant kartais praverčia tas

pedantiškumas. Tada žiūri ne paviršium, o giliau. Ulvydas niekada nežiūrėdavo paviršium, jis viską labai sąžiningai, rūpestingai, apgalvodamas įvertindavo. Kai Ulvydas vėl išėjo į Žodyno skyrių, tada mes bendrų reikalų mažai turėjom.

Liko vienas dalykas, kurio nepamenu, – kad Ulvydas per radiją vedavo kalbos valandėles „Taisyklingai kalbėkime ir rašykime“. Jos buvo labai įdomios, todėl ir jų vedėjas buvo labai pagarsėjęs, populiarus. Ulvydo vedamas kalbos valandėles žmonės noriai klausydavo, jos buvo tokios populiarios, kad pagal jų taisymsus pasklido daug anekdotų. Buvo garsus dalykas, tos valandėlės ir tie taisymsai; o anekdotų, gaila, niekas nesurinko, galėjom surinkti ir užrašyti.

Dar reikia pasakyti, kad Ulvydas pradėjo leisti *Kalbos kultūrą*. Norint gauti leidimą šiam lituanistiniam leidiniui teko gerokai pasidaruoti. Ulvydas čia tikrai pasistengė. Tokio leidinio reikėjo, klaidų kalboje buvo daroma labai daug. Kai kartais į Gramatikos skyrių iš Ministrų tarybos atsiųsdavo patikrinti protokolus, ten Ulvydas būtų turėjęs perrašyti visą tekstą iš naujo, nes kas sakiny, tai vis klaida būdavo.

Aš vienu metu buvau daugiausia straipsnių į *Kalbos kultūrą* parašiusi. Rašydavau straipsnius į beveik kiekvieną numerį, paskui vis rečiau rečiau, kai pradėjau rašyti veiksmažodžių junglumo žodyną, tada jau laiko nebeturėjau. Būdavo paskiriamas žmogus, kuris turėjo sudaryti tą leidinio numerį, o Ulvydas imdavo į rankas redaguoti tik tada, kai numerio medžiaga būdavo atspausdinta. Ružė nemažai numerių parengė, aš vieną numerį esu parengusi, Valiulytė irgi keletą numerių parengė. Leidinio numeriui reikėjo surinkti medžiagą, prašyti žmonių, kad parašytų, bet tais laikais mes dar rašydavom, turėdavom, ką pasakyti. Kuo toliau, tuo sunkiau būdavo tuos straipsnius surinkti. O Ulvydas buvo atsakingasis redaktorius, paskui daugiausia numerius rengdavo Pranas Kniūkšta. Žinoma, kad

Ulvydas daug pasidarbavo jau redaguodamas parengtus straipsnius, galbūt kas nors ir netinkamai būdavo parašyta, tokių straipsnių nepraleisdavo.

Ulvydas buvo Mokslų Akademijos narys korespondentas. Jam buvo svarbi Mokslų Akademija, labai jaudinosi, kad ji suiro.

Pasidarbavo Ulvydas tikrai labai daug, tiek *Lietuvių kalbos žodyno* tomų suredagavo. Labai žymus jo darbas yra ir tritomė *Lietuvių kalbos gramatika*, kadangi tokios lietuviškos gramatikos nebuvo, o žodyno taip pat tokio nebuvo. Visi jo darbai labai svarbūs ir dabar į juos žiūrima, jais remiamasi.

Pagal pokalbį telefonu užrašė Rasuolė Vladarskienė

Gauta 2020 10 12